

کارگاه تحلیل فصل دوم

۱) نمونه‌های زیر، به صورتی که بین دو هلال تقطیع شده‌اند، با کدام اختیار شاعری مطابقت دارند؟

- نوای نی (U--)، تغییر کمیّت مصوّت‌ها – بلند تلفّظ کردن مصوّت کوتاه (هجای سوم)
- آرزوی خوب (U--U)، تغییر کمیّت مصوّت‌ها – بلند تلفّظ کردن مصوّت کوتاه (هجای چهارم)
- دل پاک (U--U)، تغییر کمیّت مصوّت‌ها – بلند تلفّظ کردن مصوّت کوتاه (هجای دوم)
- بازی دهر (U--UU)، تغییر کمیّت مصوّت‌ها – کوتاه تلفّظ کردن مصوّت بلند (هجای دوم)

۲) پس از تقطیع هجایی ابیات زیر، هجاهای معادل در دو مصرع یک بیت را مقایسه کنید و اگر اختلافی هست نوع اختیار شاعری را تعیین کنید.

الف) راستی آموز بسی جو فروش هست در این شهر که گندم نماست (پروین اعتصامی)

را	سَد	تِی*	آ	مُو	زَ	بَ	سِی	جُو	فُ	رُوش
هَسَـ	تَ	دَ	رِین	کُو	یَ	کَ	گَنَد	دُم	نَ	مَاسْت
ـ	U	U	ـ	U	U	U	ـ	ـ	U	ـ
مفتعلن			مفتعلن				فاعلن			

☞ **اختیارات زبانی:** هجای سوم مصرع اول تغییر کمیّت مصوّت‌ها – کوتاه تلفظ کردن مصوّت بلند. در بیت بالا هم واژه «راستی» به ضرورت وزن و طبق اختیارات شاعری به صورت (را - س - ت) می‌شود تا هجاهای دو مصرع یکسان شوند.

ب) نبینی باغبان چون گل بکارد چه مایه غم خورد تا گل برآرد (فخرالدین اسعد گرگانی)

پایه‌های آوایی										
نَ	یِـ	نِی	بَا	غُ	بَانُ	چُنُ	گُلُ	بَـ	کَا	رَدَ
چَـ	مَـ	پِـ*	غَمُ	خُـ	رَدَ	تَا	گُلُ	بَـ	رَا	رَدَ
---U			---U				--U			
مفاعیلن			مفاعیلن				فعولن (مفاعی)			

☞ **اختیارات زبانی:** هجای سوم مصرع دوم تغییر کمیّت مصوّت‌ها – بلند تلفظ کردن مصوّت کوتاه. همانطور که می‌بینید هجای سوم مصرع دوم کوتاه است. مصوت کسره (هـ بیان حرکت) را در کلمات «مایه» باید بلند تلفظ و حساب کرد.

پ) غمش در نهان خانه دل نشیند به نازی که لیلی به محمل نشیند (طیّب اصقّهائی)

پایه‌های آوایی										
غَـ	مَش	دَر	نَـ	هَانُ	خَا	نَـ	یِ*	دَل	نَـ	شِیـ
بَـ	نَا	زِی	کَـ	لِیـ	لِی	بَـ	مَحَـ	مِل	نَـ	شِیـ
--U			--U				--U			
فعولن			فعولن				فعولن			

☞ **اختیارات زبانی:** در هجای هشتم مصرع اول؛ تغییر کمیّت مصوّت – بلند تلفظ کردن مصوّت کوتاه. چنان که ملاحظه می‌شود هجای هشتم در دو مصرع متفاوت است، هجای هشتم در مصرع دوم بلند است و کوتاه نمی‌شود اما هجای کوتاه مصرع اول را طبق قاعده می‌توان بلند تلفظ و حساب کرد. بدین ترتیب هجاهای دو مصرع، همسان می‌گردد.

ت) گر از این منزل ویران به سوی خانه روم دگر آنجا که روم عاقل و فرزانه روم (حافظ)

پایه‌های آوایی	گ ر زین من ز ل وید ران پ سو ی* خا ن ر و م
نشانه‌های هجایی	د گ ران جا ک ر و م عا ق ل ف ر ز ا ن ر و م
وزن واژه (اسم رکن)	فَعَلاتن فَعَلاتن فَعَلاتن فَعَلاتن

☞ **اختیارات زبانی:** شاعر از اختیار زبانی حذف همزه در هجای دوم مصراع اول و هجای سوم مصراع دوم استفاده کرده‌است. در هجای یازدهم مصراع اول مصوت کوتاه کسره، بلند تلفظ شده تا هجاهای دو مصراع یکسان و وزن شعر درست باشد، زیرا اگر این گونه نبود هجاهای دو مصراع با هم مطابقت نمی‌کرد و وزن شعر مختل می‌شد. ضمناً کلمه «سو» در مصراع اول با مصوت کسره به «خانه» اضافه شده و در نتیجه «ی» میانجی گرفته‌است. بنابراین با توجه به وزن شعر، شرایط کوتاه شدن را دارد.

ث) من و تو غافلیم و ماه و خورشید بر این گردون گردان نیست غافل (مثنوی)

پایه‌های آوایی	م ن* ت* غا ف لید م ما ه خُر شید
نشانه‌های هجایی	ب رین گر دو ن گ دان نی ست غا فل
وزن واژه (اسم رکن)	مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

☞ **اختیارات زبانی:** در هجای دوم و سوم و هفتم مصراع اول، تغییر کمیّت مصوت‌ها - بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه ضمه. اختیار زبانی حذف همزه در هجای دوم مصراع دوم. به این ترتیب هجاهای دو مصراع بالا یکسان می‌شوند و وزن شعر به دست می‌آید.

۳) در ابیات زیر آرایه‌های لف و نشر، تضاد و متناقض‌نما را مشخص کنید.

الف) گر ندیدی قبض و بسط عشق را در یک بساط گریه مینا نگر، خندیدن ساغر بین (فروغی بسط‌می)

☞ تضادها: قبض و بسط / گریه و خندیدن - لف و نشر مرتب: لف‌ها: قبض (۱) و بسط (۲) / نشرها: گریه (۱) و خندیدن (۲)

ب) دو کس دشمن ملک و دین‌اند: پادشاه بی‌حلم و زاهد بی‌علم (گلستان سعدی)

☞ لف و نشر مرتب: لف‌ها: ملک (۱) و دین (۲) / نشرها: پادشاه بی‌حلم (۱) و زاهد بی‌علم (۲)

پ) روز از برم چو رفتی، شب آمدی به خوابم این است اگر کسی را عمری بود دوباره (کلیم کاشانی «همدانی»)

☞ تضادها: روز و شب / رفتی و آمدی

ت) مرا نصیب غم آمد به شادی همه عالم چرا که از همه عالم محبت تو گزیدم (مهرداد اوستا)

☞ تضاد: غم و شادی

ث) چیست این سقف بلند ساده بسیار نقش هیچ دانا زین معماً در جهان آگاه نیست (حافظ)

☞ متناقض‌نما: «سقف بلند ساده بسیار نقش»؛ چون «ساده» به معنی بی‌نقش و نگار و خالی از هر گونه آرایش و زینت است و «بسیار نقش» که به معنی «پرنقش و نگار» است، وجود «ساده» را نقض می‌کند

ج) آب آتش فروز، عشق آمد آتش آب سوز عشق آمد (سنایی)

☞ متناقض‌نما: آب آتش فروز / آتش آب سوز

۴) متن زیر را از کتاب «چرند و پرند» دهخدا از نظر ویژگی‌های زبانی دوره بیداری بررسی نمایید.

«باری چه دردسر بدهم؟ آن قدر گفتم و گفتم تا ما را به این کار واداشت. حالا که می‌بیند آن روی کار بالاست، دست و پایش را گم کرده، تمام آن حرف‌ها یادش رفته، تا یک فراش قرمزپوش می‌بیند، دلش می‌تپد. تا یک ژاندارم چشمش می‌افتد، رنگش می‌پرد. هی می‌گوید: امان از همنشین بد.»

- واژه‌های عربی نا آشنا کمتر دیده می‌شود.
- واژه‌های بیگانه مانند ژاندارم (فرانسوی) در آن دیده می‌شود.
- نثر ساده و قابل فهم است.

دوره بیداری